

ANTONI PELCZYK
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

**KILKA UWAG O REALIZACJI
WIELKOPOLSKIEGO PARKU ETNOGRAFICZNEGO
W STRUKTURZE MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY**

(OD ZAPLECZA PRZEZ SKANSEN DO MUZEUM ZINTEGROWANEGO)*

„Hier pour demain”¹

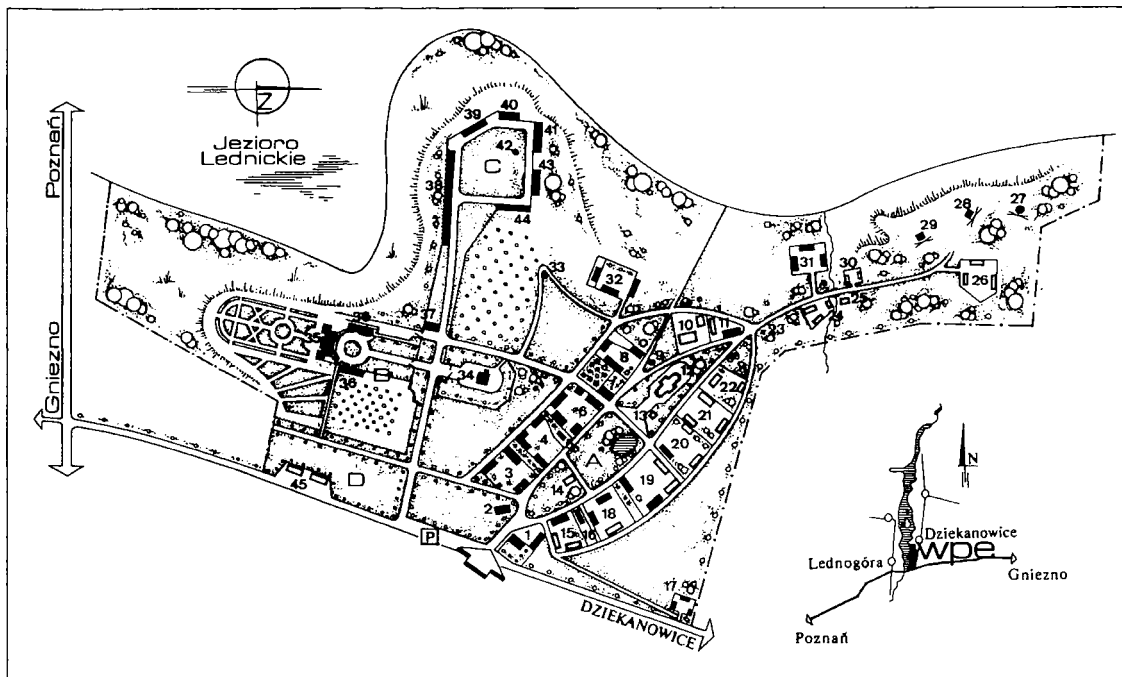
Do powołania jak i realizacji Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach przystąpiono w 1975 roku z inicjatywy Dyrekcji Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Muzeum to, typu archeologicznego sprawując opiekę merytoryczną i administracyjną nad wczesnośredniowiecznymi ruinami Ostrowa Lednickiego, uznanego obecnie za jeden z piętnastu Pomników Historii Narodu Polskiego, miało na celu, w oparciu o budowę skansenu, stworzenie dla Ostrowa Lednickiego bazy konserwatorsko-technicznej, mieszkalnej, usługowej, a zarazem otuliny, która w przyszłości skutecznie chroniłaby przed degradacją krajobraz kulturowy obrzeży jeziora Lednica.

Realizację tych zamierzeń poprowadzono dwutorowo, z jednej strony część przenoszonych obiektów zaczęto dość swobodnie lokalizować wokół jeziora, z drugiej zaś konsekwentnie przenoszono i skupiano, na ponad 21 hektarowym obszarze — obiekty typowe dla historycznej Wielkopolski. To właśnie na tym obszarze położono podwalinę pod Wielkopolski Park Etnograficzny potocznie nazywanym „dużym skansenem” w odróżnieniu od mniejszych zespołów architektonicznych utworzonych w Rybitwach i na wschodnim przyczółku mostowym Ostrowa Lednickiego tzw. „małym skansenie”.

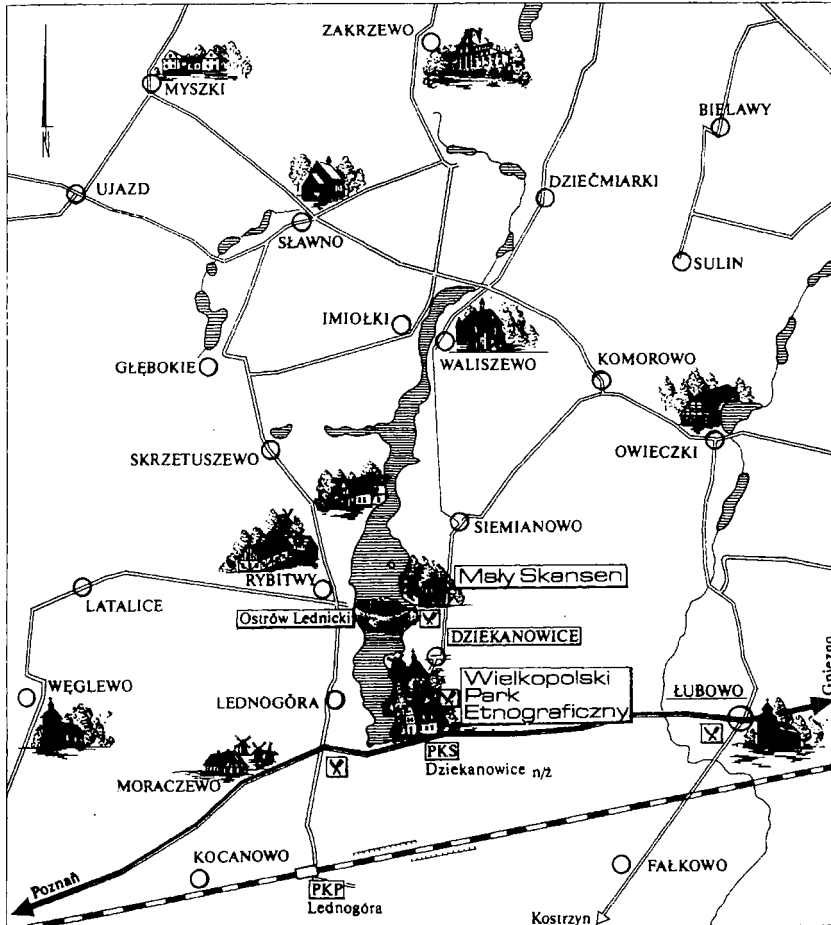
Założenia programowe WPE czyli tzw. „dużego skansenu” opracowano w 1974 roku nawiązując w wielu punktach do istniejącego już założenia, sporządzonego przez śp. dra St. Błaszczyka, dla „Muzeum Wsi Wielkopolskiej” mającego powstać przy Muzeum Narodowym Rolnictwa w Szreniawie. Oczywiście podjęcie się realizacji muzeum typu skansenowskiego przez inną instytucję i w innym miejscu musiało dopro-

* Tekst wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji skansenowskiej n.t.: „Skanseny po latach — założenia a realizacja”. Nowy Sącz, 5 – 6.10.1995 r.

¹ „Wczoraj dla jutra” — Tytuł wystawy zorganizowanej w 1980 r. w Galerie Nationale du Grand w Paryżu.

Ryc. 1. Plan Wielkopolskiego Parku Etnograficznego tzw. „dużego skansenu”.

Ryc. 2. Mapa obrzeży jeziora Lednickiego.

Ryc. 3. Wielkopolski Park Etnograficzny — fragment nawisia.

wadzić do wprowadzenia w ów plan wielu istotnych zmian wynikających z określenia zasięgu terytorialnego działania przyszłego muzeum (skansenu), pojawienia się nowych trendów w muzealnictwie skansenowskim (problemy kopii, układu przestrzennego, charakteru prezentowanych obiektów, infrastruktury itp.), wskazań zawartych w planie zagospodarowania przestrzennego obrzeży jeziora Lednica, perspektywy pozyskania typowych obiektów oraz możliwości kompozycji układu zabudowy — wynikających z konfrontacji pozyskanego terenu z programem merytorycznym.

Ogólnie, zamierzeniem organizatorów WPE było i jest ukazanie dawnej wsi. Chodzi tu nie tylko o prezentację około 70-ciu różnych typów budynków architektury wiejskiej czy też zagród z ich zabudową mieszkalną i gospodarczą, ale i o kompleksowy obraz wsi wielkopolskiej z wszystkimi jej składnikami. W tym celu w skansenie przygotowuje się ekspozycję obejmującą zespół zabudowań chłopskich zlokalizowanych wzdłuż owalnego nawisia, zespół oświatowo-sakralny z budynkiem szkoły elementarnej, kościołem, plebanią i organistówką, karczmę, pojedyncze budynki przemysłu wiejskiego, jak również zespół dworski z folwarkiem i czworakami dla służby, a nawet cmentarz wiejski. Zatem ma powstać tu organizm wiejski z całą jego złożoną strukturą społeczno-gospodarczą.

W tym komunikacie sprawą odrębną jest czy organizm ten ma tworzyć kontekst kulturowo-historyczny — dążący do urealnienia dawnej sytuacji, czy też z subiektyw-

Ryc. 4. Wielkopolski Park Etnograficzny — fragment zespołu dworsko-folwarcznego.

nie wybranych, szeroko rozumianych muzealiów ma stać się etnograficznym metoni- mem kultury wsi wielkopolskiej.

W dotychczasowej realizacji WPE możemy, jak dotąd, wyróżnić trzy etapy obejmujące: okres pierwszy od 1975 do 1981; okres drugi od 1982 do 1992 oraz okres trzeci (aktualnie trwający) od 1993 roku.

Pierwszy etap to czas tworzenia minimum bazy konserwatorsko-technicznej, zazielenianie terenu, prowadzenie terenowych badań penetrujących i weryfikujących typowane do przeniesienia obiekty oraz pierwsze ich translokacje, a dalej ich montaż na terenie skansenu. Przez ten czas rozebrano 23 obiekty z czego 21 zdołano ponownie wznieść, a w tym 13 w pełni wykończyć. Jest to dość duży wysiłek zważywszy na fakt, że w tym czasie jednostka nadrzędna, jaką jest MPP na Lednicy, sama dopiero się organizowała wnosząc 10 różnych obiektów rozlokowanych na obrzeżach jeziora Lednica, dalej ogromne zadanie nad ruinami Ostrowa, a także kopię zespołu dworskiego na terenie WPE. Tak więc, po 6-ciu latach realizacji WPE, licząc posiadane 23 obiekty oryginalne i 3 kopie (zespół dworski), mieliśmy 26 obiektów, z których piętnaście przygotowano pod ekspozycję bądź zagospodarowano administracyjno-technicznie.

Drugi etap — rozpoczyna się najważniejszym wydarzeniem dla skansenu jakim jest udostępnienie go zwiedzającym. Fakt ten miał miejsce 1 czerwca 1982 roku. W tym też czasie następuje przyspieszenie tempa budowy i zazieleniania skansenu.

5. Osiemnastowieczny kościół zrębowy, Wartkowiece k/Uniejowa (stan z 1997 r.).
Obiekt przeniesiony do WPE.

Przenosi się kolejne 23 obiekty, a na kilkunastu prowadzi prace montażowe i wykończeniowe. Ostatecznie w tym etapie zakończono realizację budowy na 26 obiektach, co łącznie dało 41 obiektów całkowicie wykończonych z czego w 25 znalazły się różne ekspozycje, zaś w pozostałych 16-stu pracownie, pomieszczenia administracyjne, gospodarcze, magazyny, kasa, pkt. gastronomiczny oraz mieszkania. W tym miejscu należy nadmienić, że na terenie skansenu znajduje się 7 mieszkań, a wśród nich dwa bezpośrednio w oryginalnych zagrodach (łącznie muzeum posiada 20 mieszkań).

W tym samym czasie Dyrektor Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu przekazuje muzeum 3 wiatraki, które w 1977 roku w ramach akcji uatrakcyjniania Szlaku Piastowskiego zostały przeniesione na wzgórze w Moraczewie — miejscowości położonej na Szlaku pomiędzy Gniezmem a Poznaniem. W ten sposób powstaje tu punkt etnograficzny WPE, który po pewnym czasie, wzbogacony o dwa dalsze obiekty (chałupę i stodołę), zostaje udostępniony zwiedzającym.

Nieco później, dochodzi do wykupienia w Rogierówku pod Poznaniem zabytkowego wiatraka typu holender, który po przeprowadzeniu w nim remontu techniczno-konserwatorskiego zostaje udostępniony zwiedzającym. Tak więc, dochodzi do powstania kolejnego punktu etnograficznego WPE. Jednocześnie w tym samym czasie dokonują się dwa istotne wydarzenia dla funkcjonowania muzeum jako całości. Mam tu na uwadze włączenie (w struktury organizacyjne muzeum) — Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu, a także powołanie Lednickiego Parku Krajobrazowego — pozostającego pod Zarządem Dyrektora Muzeum. Od tej chwili MPP na Lednicy staje się

6. Punkt etnograficzny w Moraczewie — fragment ekspozycji.

instytucją interdyscyplinarną łączącą (na obecnym etapie dość luźno) nauki humanistyczne z przyrodniczymi o strukturze instytucjonalnej obejmującej:

- Ostrów Lednicki
- Rezerwat Archeologiczny w Gieczu
- Lednicki Park Krajobrazowy
- Zespoły architektoniczne w Rybitwach i na przyczółku mostowym Ostrowa Lednickiego
- Wielkopolski Park Etnograficzny z dwoma pkt. etnograficznymi w Moraczewie i w Rogierówku.

Równoległe z tymi przetasowaniami w strukturze muzeum, wykupiono w miejscowości Jerzykowo zabytkową chałupę (chronioną in situ) z przeznaczeniem na hotel, a także wzbogacono jeden z zespołów architektonicznych na obrzeżach jeziora Lednica — o kolejny zabytkowy obiekt architektoniczny. Zatem, w tym czasie — Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy posiadało 49 obiektów na terenie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego z czego 41 było całkowicie wykończonych, choć o różnym przeznaczeniu; 6 obiektów w punktach etnograficznych WPE; dalej 11 obiektów w zespołach architektonicznych na obrzeżach jeziora i 1 obiekt z przeznaczeniem na bazę agroturystyczną — czyli łącznie 67 obiektów architektury wiejskiej.

Jeśli chodzi o realizację programu merytoryczno-przestrzennego skansenu, to w tym okresie zdecydowanie już wykrystalizował się jego układ przestrzenny z jednoznacznie

zdefiniowanym zespołem dworsko-folwarcznym oraz wyraźnie ukształtowanym zespołem zabudowy chłopskiej czyli zasadniczej wsi.

Trzeci etap — to okres, który rozpoczął się przejściem przez muzeum byłego Państwowego Gospodarstwa Rolnego w Dziekanowicach, przeniesieniem się Dyrekcji oraz części muzeum do nowej siedziby w tymże gospodarstwie oraz utworzenie z WPE — Oddziału MPP na Lednicy. Te nowe wydarzenia spowodowały nieco tempo realizacji założeń programowych skansenu, jednakże nie na tyle, by się w nim nic nie działo. I tak, wykupiono i rozebrano kolejne 4 obiekty w tym kuźnię (obiekt, którego lokalizacja zawsze ma dość duży wpływ na kształt wsi), a przy dalszych 6 zakończono prace budowlano-montażowe.

Zatem na dzień dzisiejszy, na terenie WPE czyli tzw. „dużym skansenie” znajdują się 53 obiekty z czego 45 jest całkowicie wykończonych, 2 zmagazynowane, a przy 6 trwają prace montażowo-wykończeniowe. Jeśli chodzi o rodzaj budynków to posiadamy 16 chałup, 11 stodoł, 10 chlewów, 4 spichlerze, 3 wiatraki (łącznie muzeum posiada 9), 2 oficyny, dwór, gołębnik, owczarnię, piwnicę, karczmę, kuźnię oraz kaplicę. Najogólniej rzecz ujmując, do pełnej realizacji programu brakuje nam około 13 obiektów z czego dwa tj. kościół i szkoła są najważniejsze, bowiem to one ostatecznie zamkną układ przestrzenny kreowanej wsi. Na szczęście, oba obiekty są już wytypowane, a jeden z nich już zinwentaryzowany, drugi zaś prawie że przejęty². Pozostałe obiekty stanowią już tylko dopełnienie poszczególnych zagród, zatem, pozyskanie ich może rozciągnąć się w czasie bez większego uszczerbku w percepcji układu jak i charakteru zabudowy. Istotnym jest jednak, by znajdujące się już na terenie skansenu obiekty — zostały w większości udostępnione zwiedzającym, zaś bardzo agresywna, napowietrzna linia energetyczna — jak najszybciej skablowana.

Chociaż, omawiany okres nie jest jeszcze zamknięty, sędzę, że zamknięcie go pozyskanie i zmontowanie obecnie najważniejszego w tym etapie obiektu, jakim jest kościół — to już teraz, zarysowuje się etap następny, w którym WPE przestanie być komplementarną częścią Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Sytuacja ta, spowodowana będzie nieuchronną (przy tak złożonej strukturze i programie) transformacją muzeum, które chcąc zachować swój stan posiadania musi przekształcić się w „muzeum nowego typu” tzw. muzeum zintegrowane, będące syntezą francuskich ekomuzeów, amerykańskich parków narodowych, europejskich skansenów i rezerwatów przyrody. W takim zaś muzeum, — obejmującym, na dość dużym obszarze, wytwory człowieka (kultury) i przyrody (tzw. korelaty kultury) — wszystkie jego strukturalne elementy składowe będą wzajemnie przenikające się, równorzędne i zintegrowane, w celu ochrony wartości dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (przy aktywnie współuczestniczącej społeczności lokalnej) regionu.

² W dniu 22 kwietnia 1996 roku, w skutek protestu parafian, Muzeum przerwało demontaż kościoła w Golinie k/Konina i odstąpiło od jego przejęcia. Jednocześnie podjęto starania o pozyskanie nowego obiektu. Ostatecznie, starania te zakończyły się w grudniu 1997 roku, kiedy to zdemontowano i przeniesiono do skansenu osiemnastowieczny kościół z Wartkowic k/Uniejowa.

EINIGE BEMERKUNGEN ÜBER DIE REALISIERUNG DES GROßPOLNISCHEN
ETHNOGRAPHISCHEN PARKS IN DER STRUKTUR DES MUSEUMS
DER ERSTEN PIASTEN IN LEDNICA

(Von der Basis über ein Freilichtmuseum bis zu einem integrierten Museum)

Mit der Berufung und Realisierung des Großpolnischen Ethnographischen Parks in Dziekanowice wurde im Jahre 1975 aus der Initiative der Direktion des Museums der Ersten Piasten auf Lednica begonnen. Das Ziel dieser Unternehmung war das Bilden, auf Grund der Errichtung eines Freilichtmuseums, einer Konversations-, technischer, Wohn- und Dienstleistungsbasis und zugleich einer „Umhüllung“ für Ostrów Lednicki, die in der Zukunft die Kulturlandschaft der Ränder vom Lednica-See vor Degradation wirksam schützt.

Diese Pläne wurden in zwei Richtungen geführt; einerseits wurde ein Teil der verlegten Objekte ziemlich frei um den See in Form von kleinen architektonischen Komplexen unterbracht und andererseits wurden auf einem Gebiet von über 21 ha die für historisches Großpolen typischen Objekte konsequent verlegt und konzentriert. Dadurch wurden die Grundlagen für den Großpolnischen Ethnographischen Park geschaffen, genannt gewöhnlich „das große Freilichtmuseum“, im Gegensatz zu den kleineren architektonischen in Rybitwy gegründeten Komplexen und zu dem Brückenkopf von Ostrów Lednicki, dem so genannten „kleinen Freilichtmuseum“.

In der bisherigen Realisierung des Großpolnischen Ethnographischen Parks können wir drei Etappen unterscheiden, die folgende Zeitabschnitte umfassen: der erste Zeitabschnitt von 1975 bis 1981; der zweite Zeitabschnitt von 1982 bis 1992 und der dritte Zeitabschnitt (aktuell) von 1993.

Die erste Etappe war die Zeit der Bildung der minimalen Konversations- und technischen Basis, Schaffung von Grünanlagen, Führung der Gelände- und Verifikationsuntersuchungen der zur Verlegung ausgewählten Objekte sowie deren erste Translokationen und Montage auf dem Gebiet des Freilichtmuseums.

Die zweite Etappe war die Übergabe des Freilichtmuseums für die Besucher, was am 1. Juni 1982 erfolgte und die Herauskristallisierung seiner Raumanordnung mit eindeutig definiertem Komplex Herrenhof-Vorwerk und mit dem deutlich gestalteten Komplex der Bauerbebauung, also des grundsätzlichen Dorfes.

Die dritte Etappe (aktuell) ist der Zeitraum, in dem das Museum das ehemalige Staatsgut in Dziekanowice übernommen hat. Ein Teil des Museums wurde in den neuen Sitz in diesem Staatsgut verlegt. Aus dem Großpolnischen Ethnographischen Park wurde eine Abteilung des Museums der Ersten Piasten auf Lednica gebildet und man hat weitere Translokationen von den nächsten Objekten auf das Gelände des Freilichtmuseums durchgeführt.

Auf dem Gebiet des Großpolnischen Ethnographischen Parks, also in dem so genannten „großen Freilichtmuseum“ befinden sich jetzt 53 Objekte, von den 45 völlig ausgebaut und 2 eingelagert sind; bei 6 Objekten werden die Montage- und Ausbauarbeiten durchgeführt. Wenn es sich um die Gebäudeart handelt, da haben wir 16 Häuser, 11 Scheunen, 10 Schweineställe, 4 Speicher, 4 Windmühlen (das Museum besitzt insgesamt 9 Windmühlen), 2 Hofgebäude, einen Herrenhof, einen Taubenschlag, eine Schäferei, einen Keller, einen Krug, eine Schmiede und eine Kapelle. Allgemein gesagt fehlt es uns noch, zur vollständigen Realisierung des Programmes, ca. 13 Objekte, wovon zwei, d.h. eine Kirche und eine Schule am wichtigsten sind, weil genau sie das Raumsystem des errichteten Dorfes endgültig schließen.

Obwohl der besprochene Zeitabschnitt noch nicht geschlossen ist, ich bin der Meinung, daß ihn das Gewinnen und Montieren des in dieser Etappe wichtigsten Objekts d.h. der Kirche schließen wird, tritt schon jetzt eine nächste Etappe hervor, in der der Großpolnische Ethnographische Park kein Bestandteil des Museums der Ersten Piasten auf Lednica mehr sein wird. Diese Situation wird die unvermeidliche (bei einer so komplizierten Struktur und Programm) Transformation des Museums bewirken, das um seinen Besitzstand zu erhalten, in ein „Museum des neuen Typs“ das so genannte integrierte Museum — eine Synthese der französischen Eko-Museen, amerikanischen Nationalparks, europäischen Freilichtmuseen und Naturschutzgebiete ist, umwandeln muß. In einem solchen Museum, das auf einem ziemlich großen Gebiet die Erzeugnisse des Menschen (der Kultur) und der Natur (die so gen. Kulturkorrelate) umfaßt, werden alle seinen strukturellen Bestandteile gegenseitig durchdringen, gleichbedeutend und integriert sein, um die Werte der Natur- und Kulturerbe (bei aktiver Teilnahme der Lokalgemeinschaft) der Region zu schützen.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Plan des Großpolnischen Ethnographischen Parks, des so genannten „großen Freilichtmuseums.
Abb. 2. Karte der Ränder vom Lednica-See.
Abb. 3. Der Großpolnische Ethnographische Park — ein Fragment des Angers.
Abb. 4. Der Großpolnische Ethnographische Park — ein Fragment des Komplexes Herrenhof-Vorwerk.
Abb. 5. Eine Blockbaukirche aus dem 18. Jh., Wartkowice bei Uniejów (Zustand aus 1977). Ein in den Großpolnischen Ethnographischen Park übertragenes Objekt.
Abb. 6. Der ethnographische Punkt in Moraczewo — Fragment der Exposition.